

سرعت بریل خوانی با کدام دست بیشتر است؟ یک مطالعه نوروسایکولوژیک

دکتر احمد علی پور^۱، مژگان آگاه هریس^۲، ناهید یوسف پور^۳

پذیرش نهایی: ۸۶/۱۲/۵

تجدیدنظر: ۸۶/۱۰/۱۱

تاریخ دریافت: ۸۶/۸/۱۳

چکیده

هدف: پژوهش حاضر با هدف مقایسه سرعت خواندن خط بریل با دست چپ و دست راست با توجه به دست‌برتری در میان دانش‌آموزان نابینای شهر تبریز که در مقطع دبیرستان مشغول به تحصیل بودند، انجام شده است. **روش:** در راستای هدف فوق، ۲۷ دانش‌آموز دختر و پسر دبیرستانی (شامل ۸ دختر و ۱۹ پسر) با میانگین سنی ۱۹ سال و ۸ ماه که ۱۴ نفر آنها راست‌دست و ۱۳ نفر آنها چپ‌دست بودند، از میان کلیه دانش‌آموزان نابینای مشغول به تحصیل در دبیرستان نابینایان شهید مرادی شهر تبریز که از خط بریل استفاده می‌کنند، به طور تصادفی انتخاب شدند. کلیه آزمودنی‌ها به گویه‌های پرسشنامه دست‌برتری ادینبورگ (اولدفیلد، ۱۹۷۱) پاسخ دادند. همچنین همه آزمودنی‌ها به صورت انفرادی، متنی با عنوان "پوشه یک ورقی" شامل ۳۵۷ کلمه را که به بریل نوشته شده بود، در یکی از سه موقعیت (با هر دو دست، فقط با دست راست و فقط با دست چپ) خواندند و سرعت خواندن آنها با دستگاه زمان‌سنج بر اساس تعداد کل کلمات در ثانیه اندازه‌گیری شد. **یافته‌ها:** پس از اجرای آزمون‌ها به صورت انفرادی و استخراج زمان صرف شده برای خواندن کل متن، آزمودنی‌ها بر اساس بهره‌برتری جانبی (LQ) به دو گروه راست‌دست و چپ‌دست تقسیم شدند. برای تحلیل از آزمون ناپارامتری فریدمن استفاده شد و نتایج نشان داد که سرعت بریل خوانی به هنگام استفاده از هر دو دست، نسبت به سایر موقعیت‌ها (بدون در نظر گرفتن دست‌برتری) به طور معناداری بیشتر بود. همچنین بر اساس نتایج آزمون U من ویتنی، میان سرعت بریل خوانی در افراد چپ‌دست و راست‌دست تفاوت معنادار وجود داشت، به طوری که سرعت بریل خوانی افراد چپ‌دست و راست‌دست به هنگام استفاده از دست چپ بیشتر بود، ولی این تفاوت‌ها با توجه به نتایج آزمون کروسکال والیس در دو جنس معنادار نبود. **نتیجه‌گیری:** سرعت بریل خوانی به هنگام استفاده از هر دو دست، بدون در نظر گرفتن دست‌برتری بیشتر است. همچنین سرعت بریل خوانی، با دست چپ بیشتر از سرعت بریل خوانی با دست راست است.

واژه‌های کلیدی: بریل خوانی، دست‌برتری، سرعت خواندن، نابینایان.

مقدمه

بینایی، با استفاده از حس لامسه و عضلات، خط بریل را بخواند و بنویسد (آزاد و ابراهیمی، ۱۳۷۹). به این ترتیب، در افراد نابینا، بریل^۱ مهم‌ترین نظام ارتباط نوشتاری کارآمد محسوب می‌شود، به طوری که بیشتر افراد نابینا، در سرتاسر جهان از آن استفاده می‌کنند (میلانی فر، ۱۳۷۴).

بر اساس برآورد سازمان بهداشت جهانی، از سال ۲۰۰۴ در هر ۵ ثانیه، یک نفر در دنیا نابینا می‌شود (سازمان بهداشت جهانی، ۲۰۰۴). این افراد با از دست دادن حس بینایی، با آموزش و تمرین سایر حواس، سعی می‌کنند که این نقص را جبران کنند. به طوری که فرد نابینا یاد می‌گیرد تا به جای

(Email: alipor_a@yahoo.com)

۰۲۱-۲۲۴۵۵۰۳۵

۱- نویسنده رابط: دانشیار روان‌شناسی دانشگاه پیام نور، سازمان مرکزی

۲- دانشجوی دکتری روان‌شناسی دانشگاه پیام نور

۳- کارشناس ارشد روان‌شناسی دانشگاه پیام نور

در افراد عادی، به طور معمول، ماهیت حرف به صورت دیداری در دستگاه بینایی بازشناسی می‌شود (ساداتو و همکاران، ۱۹۹۸)، در صورتی که افراد نابینا، قادر نیستند از دستگاه بینایی برای تحقق هدف مذکور استفاده کنند و به احتمال زیاد این دستگاه بدون استفاده می‌ماند. در شرایطی که چشمها، توانایی دیداری خود را از دست می‌دهند و یا فرد از بدو تولد فاقد دروندادهای دیداری است (برای مثال در نابینایان مادرزادی)، کورتکس پس‌سری با یک بازسازماندهی کامل مواجه می‌شود (لامبرت و همکاران، ۲۰۰۴) که این مسئله را می‌توان با افزایش فعالیت بخش مذکور در تصویربرداری با رزونانس مغناطیسی کارکردی (fMRI)^۲ در حین انجام تکلیف کلامی نظیر تولید واژگان یا سنجش حافظه کلامی در افراد نابینا مشاهده کرد (رازآمدی و زوهاری، ۲۰۰۵). این یافته‌ها مبین آن هستند که نقش کارکردی کورتکس پس‌سری در افراد نابینا به طور کامل دست‌خوش تغییر و تحول می‌شود (أفان و زهاری، ۲۰۰۷). به طوری که در این افراد کارکرد کورتکس پس‌سری، به دروندادهای لمسی اختصاص داده می‌شود (ساداتو و همکاران، ۲۰۰۲) و تصویرسازی به واسطه لمس یا بریل‌خوانی صورت می‌گیرد؛ به این ترتیب، لمس حروف بریل باعث فعال شدن بخش تحتانی پس‌سری در مغز و افزایش فعالیت سوخت‌وساز در کورتکس پس‌سری، می‌شود که این یافته را اوهل و همکارانش (۱۹۹۳) با امواج EEG^۳ نیز نشان داده‌اند. به این ترتیب، در افراد نابینا دروندادهای حسی-تنی، به ناحیه پس‌سری تغییر جهت می‌دهند و افزایش فعالیت سوخت‌وساز در کورتکس پس‌سری افراد نابینا مؤید کارکردهای غیر دیداری این بخش است (وانت - ریفالکو و

همکاران، ۱۹۸۸). البته به هنگام بریل‌خوانی، کورتکسهای پس‌سری خلفی-جانبی^۴ به صورت دوطرفه در آزمودنیهای نابینا فعال می‌شوند (ساداتو و همکاران، ۱۹۹۸).

خواندن خط بریل نسبت به خواندن حروف چاپی، به صورت متوالی صورت می‌گیرد و به هنگام خواندن آن متغیرهایی مانند طول لغت، فراوانی تکرار لغت در متن و داشتن معانی متعدد، رابطه زیادی با سرعت بریل‌خوانی دارد (رپلز، ۱۹۹۹ به نقل از رضایی دهنوی و نراقی، ۱۳۸۵). برای بریل‌خوانی باید اطلاعات لمسی ساده به الگوهایی معنادار تبدیل شوند که دارای خواص معنایی و واژگانی باشند تا پردازش ادراکی بریل بتواند با دستگاه حسی-تنی^۵ تغییر کند. از آنجا که حروف بریل نسبت به حروف معمولی از نظر فضایی پیچیدگی بیشتری دارند، می‌توان برتری نیمکره راست مغز را برای بریل‌خوانی تبیین کرد (یاکسینو، ۱۹۹۳). همچنین ماهیت زبان‌شناختی حروف بریل و اینکه افرادی که از بریل استفاده می‌کنند، به تناوب از دست چپ و راست برای تمرکز روی جنبه‌های فضایی و کلامی تکلیف استفاده می‌کنند، نیز نتیجه یادشده را تبیین می‌کنند (میلار، ۱۹۸۷). ویلکینسون و کار (۱۹۸۷) مشاهده کردند افرادی که به طور مادرزادی نابینا هستند، بیشتر از دست چپ برای خواندن و شناسایی حروف بریل استفاده می‌کنند. همچنین هرملین و اُکتر (۱۹۷۱) نیز نشان دادند که در افراد نابینا، دست چپ برای بریل‌خوانی برتری دارد. به نظر می‌رسد عوامل متعددی برای جانبی‌شدن بریل‌خوانی نظیر هماهنگی کلمات متن با اسامی، یا اهمیت شناسایی ادراکی کلمات و غیره دخالت داشته باشند (فاگوت، لاکرئوس و واکلیر، ۱۹۹۷). همچنین در این میان،

مؤلفه لمسی تکلیف به نفع ترجیح دست چپ (نیمکره راست) است، ولی ادراک معنای زبان شناختی حروف بریل به نفع کارکرد نیمکره چپ است که از این نظر، می توان استفاده از دست راست را برای بریل خوانی تبیین کرد (فاگوت، لاکرئوس و واکلیر، ۱۹۹۷).

ایتیرال (۲۰۰۰) در پژوهشی میان ترجیح دست چپ یا راست برای انجام تکالیف دسته بندی، تکالیف ماهرانه و کارهایی که مستلزم کاربرد دو دست هستند، میان افراد بینا و نابینا تفاوت معناداری را مشاهده نکرد. او نشان داد که امکان آموزش استفاده از هر دو دست، در دوره تحول برای تکالیفی که مستلزم توانایی لمسی هستند، وجود دارد. آثار جانبی شدن مغز، نظیر برتری نیمکره چپ مغز در تکالیفی که مستلزم پردازش کلی و فضایی هستند، باعث تخصص یافتگی نیمکره ای و گذرگاههای حسی طرف مخالف^۶ در پردازش اطلاعات می شود (برادشاو، نتلتون و اسپهر، ۱۹۸۲).

همچنین سن تحول و طول مدت آشنایی با تکلیف، در پردازش اشکال لمسی، شاخصهای مهمی هستند که روی جانبی شدن اثر می گذارند (برادشاو، نتلتون و اسپهر، ۱۹۸۲). رادل، دنکلا و اسپالتن (۱۹۷۴) از کودکان ۷-۱۴ ساله ای که در حال یادگیری حروف بریل بودند، پرسیدند که کدام دست را برای بریل خوانی ترجیح می دهند؟ آنها با جمع آوری داده ها، نتیجه گرفتند که کودکان ۱۴-۱۳ ساله، تکلیف بازشناسی کلمات را هنگامی بهتر یاد می گیرند که برای یادگیری از دست چپ برای لمس محرکها استفاده می شود، ولی این یافته قبل از سن ۱۱ سالگی مشاهده نشد.

در افرادی که در بریل خوانی حرفه ای هستند، هنگامی که هدف از خواندن حروف بریل، ادراک

اطلاعات زبان شناختی است، آزمودنیها به هنگام بریل خوانی دست راست (نیمکره چپ) را ترجیح می دهند. اما ویژگی زبان شناختی مواد بریل باعث می شود که در اغلب موارد دست چپ نسبت به دست راست ترجیح داده شود (هرملین و اُکُتر، ۱۹۷۱).

با این حال، تاکنون هیچ پژوهشی در این خصوص روی نابینایان کشور انجام نشده است. لذا با توجه به تفاوت های فرهنگی و زبانی (تفاوت های دست برتری و تفاوت های میان دو جنس)، هدف از پژوهش حاضر مقایسه سرعت بریل خوانی با توجه به دست برتری و جنس در میان دانش آموزان نابیناست.

روش

جامعه، نمونه و روش نمونه گیری

جامعه آماری پژوهش حاضر را کل دانش آموزان نابینایی تشکیل می دهند که خط بریل، وسیله اصلی نوشتاری آنها محسوب می شود و در مدرسه نابینایان شهید مرادی شهر تبریز در مقطع دبیرستان در سال تحصیلی ۸۶-۸۵ مشغول به تحصیل بودند. تعداد کل این افراد بر اساس آمار اداره آموزش و پرورش استثنایی شهر تبریز ۱۶۰ نفر بود که همگی از خط بریل برای نوشتن و خواندن استفاده کردند. برای انتخاب نمونه، ابتدا با مراجعه به شماره تلفن همه دانش آموزان نابینا و برقراری تماس تلفنی و پرسش از دست برتری آنها، ۳۵ نفر به طور تصادفی انتخاب شدند و در نهایت بر اساس نمره به دست آمده از بهره جانبی شدن^۷ (LQ) ۲۷ نفر شامل ۱۴ نفر راست دست (LQ با گستره ۱۰۰- +۴۰) و ۱۳ نفر چپ دست (LQ با گستره ۴۰- -۱۰۰) انتخاب

شدند. دامنه سنی گروه نمونه شامل افراد ۲۵-۱۴ سال با میانگین سنی ۱۹ سال و ۸ ماه و انحراف استاندارد ۲/۴۵ سال بود. آزمودنیها شامل ۸ نفر دختر و ۱۹ نفر پسر بودند. همچنین از میان نمونه ۲۲ نفر از بدو تولد نابینای مطلق بودند، ۴ نفر از کودکی بدون دلیل مشخصی نابینا شده بودند و یک نفر در سن ۲ سالگی به واسطه آسیب مغزی نابینا شده بود.

ابزار

در این پژوهش از پرسشنامه دست‌برتری ادینبورگ که اولدفیلد آن را در سال ۱۹۷۱ ساخته و شامل ۱۰ گویه است، استفاده شد (اولدفیلد، ۱۹۷۱). روایی و اعتبار این پرسشنامه در کشورهای مختلف مورد بررسی قرار گرفته و در پژوهش علی‌پور و آگاه‌هریس (۱۳۸۶) آلفای کرونباخ آزمون مذکور ۰/۹۷ به دست آمده است. همچنین همبستگی دو نیمه آزمون ۰/۹۴ گزارش شده است. بر اساس دستورالعمل، پرسشنامه دست‌برتری ادینبورگ بهره‌جانبی شدن محاسبه می‌شود که عددی بین ۱۰۰+ تا ۱۰۰- است. عدد ۱۰۰+ نشانه راست‌دستی کامل و عدد ۱۰۰- نشانه چپ‌دستی کامل است.

روش اجرا

ابتدا کل آزمودنیها، به گویه‌های آزمون دست‌برتری ادینبورگ به منظور محاسبه I.Q پاسخ دادند و سپس از هر یک از آنها به طور جداگانه، آزمون سرعت خواندن به عمل آمد؛ به این ترتیب که ابتدا متنی با عنوان «پوشه یک ورقی» در مورد آداب شهروندی و شهرنشینی (عدالتی، ۱۳۸۵، صفحه ۱۲۸) شامل ۳۵۷ کلمه، ۷ پاراگراف و ۶۰ جمله که با لوح و قلم به شیوه نوشتاری بریل نگاشته شده بود، در

اختیار آزمودنی‌ها قرار گرفت و از آنها خواسته شد تا در هر یک از سه موقعیت زیر کل متن را بخوانند:

۱. با هر دو دست ۲. فقط با دست راست ۳. فقط با دست چپ

برای خشی کردن اثر تمرین، ترتیب موقعیتهای فوق در آزمودنیهای مختلف تغییر می‌کرد. همچنین در فاصله هر یک از موقعیتهای ۳ دقیقه استراحت داده شد. دستگاه زمان‌سنج از لحظه شروع خواندن تا لحظه پایان خواندن کل متن فعال شد و سرعت خواندن کل متن هر یک از آزمودنیها در هر موقعیت به ثانیه محاسبه شد.

پس از جمع‌آوری داده‌ها، از روشهای آمار توصیفی شامل میانگین، میانگین رتبه و انحراف استاندارد و روشهای آمار استنباطی شامل آزمونهای ناپارامتری فریدمن، U من ویتنی و کروسکال والیس برای تحلیل داده‌ها استفاده شد و برای اجرای این آزمونها از نرم افزار SPSS نسخه دهم استفاده گردید.

یافته‌ها

در این پژوهش، به علت نرمال نبودن توزیع داده‌ها و عدم تساوی واریانسها بر اساس نتایج آزمونهای کولموگراف اسمیرنوف و لیونس از آزمونهای ناپارامتری برای تحلیل داده‌ها استفاده شده است.

در جدول ۱ ویژگیهای آماری شامل میانگین، رتبه میانگین، انحراف استاندارد، حداقل و حداکثر مدت زمان خواندن متن در هر یک از سه موقعیت (با دست راست، با دست چپ و با هر دو دست) به تفکیک ارائه شده است. همان‌گونه که مشاهده می‌شود حداقل و حداکثر مدت زمان خواندن کل متن به هنگام استفاده از هر دو دست کمترین و با استفاده

از دست راست بیشترین زمان را به خود اختصاص داده‌اند که بر اساس نتایج آزمون فریدمن، تفاوت‌های درون آزمودنیها بدون در نظر گرفتن دست برتری آزمودنیها معنادار است ($\chi^2 = 741/42$, $df=2$, $p=0/001$).

جدول ۱- ویژگیهای آماری آزمودنیها با توجه به دست برتری و مدت زمان خواندن خط بریل ($n=27$)

مدت زمان خواندن به ثانیه	میانگین	رتبه میانگین	انحراف استاندارد	حداقل	حداکثر
مدت زمان خواندن با دست راست به ثانیه	۲۹۳.۳	۲.۷	۱۶۳.۷۱	۱۳۴	۷۶۱
مدت زمان خواندن با دست چپ به ثانیه	۲۲۶.۲۲	۲.۳	۴۶.۶۶	۱۳۰	۳۱۰
مدت زمان خواندن با هر دو دست به ثانیه	۱۹۰.۴۴	۱	۴۴.۸۴	۱۲۷	۲۹۸

همچنین مدت زمان بریل خوانی با دست چپ در قیاس با دست راست کمتر است؛ یعنی سرعت بریل خوانی با دست چپ بدون توجه به دست برتری آزمودنیها افزایش می‌یابد.

جدول ۲- میانگین رتبه و مجموع رتبه با توجه به دست برتری و مدت زمان خواندن خط بریل در آزمودنیها

مدت زمان خواندن	دست برتری	تعداد	میانگین رتبه	مجموع رتبه
مدت زمان خواندن با دست راست به ثانیه	راست برتری کل	۱۴ ۱۳ ۲۷	۱۳/۷۵ ۱۴/۲۷	۱۹۲/۵ ۱۸۵/۵
مدت زمان خواندن با دست چپ به ثانیه	راست برتری چپ برتری کل	۱۴ ۱۳ ۲۷	۱۶/۸۹ ۱۰/۸۸	۲۳۶/۵ ۱۴۱/۵
مدت زمان خواندن با هر دو دست به ثانیه	راست برتری چپ برتری کل	۱۴ ۱۳ ۲۷	۱۶/۴۶ ۱۱/۳۵	۲۳۰/۵ ۱۴۷/۵

در جدول ۲ میانگین رتبه و مجموع رتبه با توجه به موقعیت (نوع دست مورد استفاده) و دست برتری هر آزمودنی ارائه شده است. همان‌گونه

که مشاهده می‌شود، میانگین رتبه سرعت خواندن آزمودنیهای چپ‌دست، به هنگام استفاده از دست چپ برای خواندن بیشتر از سایر افراد است؛ یعنی این افراد، مدت زمان کمتری را برای خواندن کل متن صرف کرده‌اند. همچنین میانگین مدت زمان خواندن افراد چپ‌دست با دست راست نسبت به سایر گروهها بیشتر بوده است.

در جدول ۳ نتایج آزمون ناپارامتری U من ویتنی برای بررسی تفاوت بین دو گروه راست‌دست و چپ‌دست ارائه شده است، همان‌گونه که مشاهده می‌شود، تفاوت سرعت خواندن آزمودنیهای دو گروه راست‌دست و چپ‌دست به هنگام استفاده از دست چپ برای خواندن در سطح معناداری کمتر از ۰/۰۵ معنادار است، ولی این تفاوت به هنگام استفاده از دست راست به تنهایی یا هر دو دست با هم معنادار نیست.

جدول ۳- آزمونهای رتبه‌ای با توجه به متغیر گروه‌بندی دست برتری برای مقایسه سرعت خواندن در آزمودنیها

آزمون	خواندن با دست راست	خواندن با دست چپ	خواندن با هر دو دست
من ویتنی U	۸۷.۵	۵۰.۵	۵۶.۵
ویل کاکسون	۱۹۲.۵	۱۴۱.۵	۱۴۷.۵
Z	۰.۱۷۰-	-۱.۹۶۶	-۱.۶۷۵
سطح معناداری (دو دامنه)	۰.۸۶۵	۰.۴۹۰	۰.۹۴۰
سطح معناداری (یک دامنه)	۰.۸۶۷	۰.۴۸۰	۰.۹۴۰

در جدول ۴ میانگین رتبه با توجه به دست برتری و مدت زمان خواندن کل متن به تفکیک در آزمودنیهای پسر و دختر مورد مقایسه قرار گرفته است. همان‌گونه که مشاهده می‌شود میانگین رتبه دختران چپ‌دست به هنگام خواندن با دست چپ در

میان کل آزمودنیها کمتر است؛ یعنی این افراد سرعت بیشتری در خواندن کل متن داشته‌اند، اما این تفاوت با توجه به یافته‌های جدول ۵ که نتایج آزمون کروسکال والیس در آن ارائه شده است، از نظر آماری معنادار نیست.

جدول ۴- میانگین رتبه با توجه به دست برتری و مدت زمان خواندن

خط بریل در آزمودنیها

مدت زمان خواندن	دست برتری جنس	تعداد	میانگین رتبه
مدت زمان خواندن با دست راست به ثانیه	پسر، راست دست	۱۰	۱۵.۲۵
	پسر، چپ دست	۹	۱۳.۶۱
	دختر، راست دست	۴	۱۰
	دختر، چپ دست	۴	۱۵.۷۵
	کل	۲۷	
مدت زمان خواندن با دست چپ به ثانیه	پسر، راست دست	۱۰	۱۷.۲۵
	پسر، چپ دست	۹	۱۳.۱۷
	دختر، راست دست	۴	۱۶
	دختر، چپ دست	۴	۵.۷۵
	کل	۲۷	
مدت زمان خواندن با هر دو دست به ثانیه	پسر، راست دست	۱۰	۱۶.۵
	پسر، چپ دست	۹	۱۲.۸۹
	دختر، راست دست	۴	۱۶.۳۸
	دختر، چپ دست	۴	۷.۸۸
	کل	۲۷	

جدول ۵- آزمون کروسکال والیس برای مقایسه گروهها با توجه به

دست برتری و مدت زمان خواندن

آزمون	خواندن با دست راست	خواندن با دست چپ	خواندن با هر دو دست
خی دو	۱.۴۸۱	۶.۳۵۳	۳.۹۱۱
درجه آزادی	۳	۳	۳
سطح معناداری	۰.۶۸۷	۰.۰۹۶	۰.۲۷۱

بحث و نتیجه‌گیری

در افراد نابینا نقش کارکردی کورتکس پس‌سری به جای پردازش دروندادهای دیداری، به طور کامل دستخوش تغییر و تحول می‌شود (أفان و زهاری، ۲۰۰۷)، به طوری که کارکرد کورتکس پس‌سری

برای دروندادهای لمسی بازسازماندهی می‌شود (ساداتو و همکاران، ۲۰۰۲) و در نتیجه تصویرسازی ذهنی به واسطه لمس یا بریل خوانی صورت می‌گیرد. از طرفی، حروف بریل نسبت به حروف معمولی، از پیچیدگی فضایی بیشتری برخوردارند و پردازش ادراکی بریل به واسطه کارکرد دستگاه حسی-تنی تغییر می‌کند؛ بنابراین در افراد نابینا دروندادهای حسی-تنی به ناحیه پس‌سری تغییر جهت می‌دهند (وانت - ریفالکو و دیگران، ۱۹۸۸).

همان‌گونه که در بخش یافته‌ها مشاهده شد، آزمودنیهای پژوهش حاضر، به هنگام استفاده از هر دو دست، بدون توجه به چپ‌دست یا راست‌دست بودن، کمترین زمان و بیشترین سرعت را در خواندن متن بریل داشتند که این یافته با یافته‌های ساداتو و همکاران (۱۹۹۸) که نشان داده بودند، کورتکس پس‌سری خلفی و کورتکس پس‌سری جانبی به هنگام بریل‌خوانی، به صورت دو طرفه در آزمودنیهای نابینا فعال می‌شود، هماهنگ است. به منظور تبیین این یافته می‌توان به الگوی فاگوت و همکاران (۱۹۹۷) استناد کرد که نشان داده بودند نیمکره راست مغز (دست چپ) برای بریل‌خوانی فعالیت بیشتری دارد چرا که پردازش ویژگیهای فضایی - کلامی حروف بریل به وسیله نیمکره راست صورت می‌گیرد تا اطلاعات لمسی ساده به الگوهای معناداری تبدیل شوند که دارای خواص معنایی و واژگانی باشند. از طرفی ادراک معنای زبان‌شناختی حروف بریل به نفع نیمکره چپ (دست راست) است و افراد نابینا به منظور ادراک معنای بریل از نیمکره چپ استفاده می‌کنند؛ بنابراین، به نظر می‌رسد که استفاده از هر دو دست در خواندن متنی که به بریل نگاشته شده است، به طور همزمان منجر

به تسهیل ادراک زبان‌شناختی و فضایی-کلامی خط بریل در آزمودنیها می‌شود و به این ترتیب، آزمودنیها برای خواندن خط بریل زمان کمتری صرف می‌کنند و سرعت بیشتری در مقایسه با بریل‌خوانی با یک دست خواهند داشت. همچنین تناوب استفاده از دست چپ و راست برای تمرکز روی جنبه‌های فضایی-کلامی تکلیف می‌تواند دلیل دیگر سرعت بیشتر خواندن به هنگام استفاده از دو دست باشد.

از طرفی، به نظر می‌رسد که برای آن دسته از آزمودنیها که در موقعیت اول از هر دو دست برای خواندن تکلیف ارائه شده استفاده کرده بودند، تازگی تکلیف تأثیر کمتری داشت، چون با وجود نقش اساسی تازگی تکلیف روی نحوه پردازش اشکال لمسی (برادشاو و همکاران، ۱۹۸۲) و اثر جانبی شدن مغز برای نوع پردازش اطلاعات ورودی، از آنجا که این گروه به هنگام خواندن متن در موقعیت اول، از هر دو دست استفاده کرده بودند، پردازش معنا و ادراک فضایی-کلامی بریل به طور همزمان باعث افزایش سرعت خواندن متن نسبت به دو موقعیت دیگر (استفاده از یک دست) شده بود.

علاوه بر یافته فوق، نتایج تحقیق حاضر نشان داد که سرعت بریل‌خوانی به هنگام مقایسه دو گروه راست دست و چپ دست، هنگامی بیشتر است که آزمودنیهای نابینا از دست چپ، نه راست استفاده می‌کنند. این نتیجه با نتایج تحقیقاتی که نشان داده‌اند نیمکره راست مرکز پردازش لمسی-فضایی و با بریل‌خوانی مرتبط است (برای مثال فاگوت و همکاران، ۱۹۹۷) هماهنگی دارد. به طوری که بررسی تفاوت سرعت خواندن با در نظر گرفتن دست‌برتری، نشان می‌دهد که افراد چپ‌دست با دست چپ نسبت به سایر موقعیتها و همچنین نسبت به سایر افراد در

هر سه موقعیت بریل‌خوانی، سرعت بیشتری دارند. این یافته با یافته‌های یاکسینو (۱۹۹۳) که برتری نیمکره راست مغز را برای بریل‌خوانی نشان داده بود و با یافته‌های فاگوت و همکاران (۱۹۹۷) که ارجحیت مؤلفه لمسی تکلیف را به نیمکره راست مغز نسبت داده بود و یافته‌های رادل و همکاران (۱۹۷۴) که ترجیح و برتری دست چپ را برای بریل‌خوانی به واسطه بازشناسی سریع‌تر کلمات و مؤلفه لمسی محرکهای ارائه شده نشان داده بودند، هماهنگ است. ولی با یافته‌های برادشاو و همکاران (۱۹۸۲) که برتری نیمکره چپ (دست راست) را برای انجام تکالیفی که مستلزم پردازش کلی و فضایی هستند نشان داده بودند، مغایرت دارد. تبیین یافته اخیر پژوهش حاضر به این نحو است که به هنگام بریل‌خوانی، اطلاعات لمسی ساده به الگوهای معناداری تبدیل می‌شوند که دارای ویژگیهای معنایی و واژگانی هستند و به واسطه پیچیدگی فضایی خط بریل، نیمکره راست مغز و در نتیجه استفاده از دست چپ و برای بریل‌خوانی ارجحیت دارد.

در مجموع، تحقیق حاضر نشان داد که سرعت بریل‌خوانی دانش‌آموزان نابینا هنگامی افزایش می‌یابد که همزمان از دو دست استفاده کنند. در صورت عدم امکان استفاده از دو دست بریل‌خوانی با دست چپ سریع‌تر است. این امر به‌ویژه هنگامی اهمیت دارد که دانش‌آموزان نابینا چپ دست باشند. اهمیت این یافته، کاربرد عملی آن برای معلمان دانش‌آموزان نابینا به هنگام آموزش بریل‌خوانی است.

از جمله محدودیتهای پژوهش حاضر، استفاده از دانش‌آموزان نابینای دوزبانه (زبان آذری و فارسی) است که تعمیم یافته‌ها به سایر دانش‌آموزان را دشوار می‌کند. محدودیت دیگر عدم برابری تعداد دختران و

میلانی فر، بهروز. (۱۳۷۴). روان شناسی کودکان و نوجوانان استثنایی. تهران: نشر قومس.

Bradshaw, L.J. Nettleton, C.N., Spehr, K.(1982). Braille reading and left and right hemispace. *Journal of Neuropsychologia*. 20:583- 592.

Fagot, J. Lacreuse, A., Vauclair, J. (1997). Role of sensory and post sensory factors on hemispheric asymmetries in tactual perception. cerebral asymmetries in sensory andperceptual processing. *Elsevier Science B. V*.

Hermelin, B., O'Conner, N. (1971). Functional asymmetry in the reading of Braille. *Journal of Neuropsychologia*. 9, 431-435.

Iaccino, J.F. (1993). *Left brain-right brain differences*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates.

Ittyeral, M. (2000). Hand skill and hand preference in blind and sighted children. *Journal of Laterality: Asymmetries of Body, Brain, and cognition*. 5, 221-235.

Lambert, S. Samaio, E. Mauss, Y., Scheiber, C. (2004). Blindness and brain plasticity: Contribution of mental imagery, an fMRI study. *Journal of Brain Research*. 20, 1 - 11.

Millar, S. (1987). The perceptual "window" in two-handed Braille: Do the left and right hands process text simultaneously? *Cortex*, 23, 111-122

Ofan, H.R., Zohary, E.(2007).Visual cortex activation in blind individuals during use of native and second language. *Journal of Cerebral Cortex*.17, 1249-1259.

پسران است که به علت محدود بودن جامعه آماری و همتاسازی از نظر دست برتری میان دو گروه ایجاد شده است. همچنین به علت به حد نصاب نرسیدن تعداد افراد دوسوتوان نابینا، مقایسه این گروه با دو گروه راست دست و چپ دست میسر نشد که امید است در پژوهشهای آتی، سایر پژوهشگران با استفاده از حجم نمونه بیشتر و رفع مشکلات فوق، چنین تحقیقاتی را تکرار کنند.

یادداشتها

- 1) Braille
- 2) Functional Magnetic Resonance Imaging
- 3) Electroencephalogram
- 4) dorsolateral occipital cortices
- 5) somatosensory
- 6) Contralateral
- 7) Laterality Quotient

منابع

آزاد، اکرم؛ ابراهیمی، اسماعیل. (۱۳۷۹). بررسی مقایسه‌ای آزمون تشخیص بین دو نقطه در دست افراد بینا و نابینا در دهه سنی ۲۰-۱۰ سال. مجله توانبخشی. شماره ۳، ۴۲-۳۸.

رضایی دهنوی، صدیقه؛ سیف نراقی، مریم. (۱۳۸۵). بررسی انواع غلط‌های املائی بریل در دانش‌آموزان نابینای دبستانی. مجله پژوهش در حیطه کودکان استثنایی. شماره ۳، ۸۲۴-۸۰۵.

عدالتی، غلامحسین. (۱۳۸۵). شهر خوب، شهروند خوب: آداب طلایی شهرنشینی، چاپ سوم تبریز. انتشارات سیم آذر.

علی پور، احمد؛ آگاه هریس، مژگان. (۱۳۸۶). بررسی قابلیت اعتماد و اعتبار پرسشنامه دست برتری ادینبورگ در ایران. مجله علوم روانشناختی. شماره ۲۲، ۱۳۳-۱۱۷.

- Oldfield, R. C. (1971). The assessment and analysis of handedness: The Edinburgh Inventory. *Journal of Neuropsychologia*. 9, 97-113.
- Rudel, R.G. Denckla, M.B., Spalten, E.(1974). The functional asymmetry of Braille letter learning in normal, sighted children. *Journal of Neurology*. 24, 733-738.
- Ruz, N. Amedi, A., Zohary, E. (2005). V1 activation in congenitally blind humans disassociated with episodic retrieval. *Journal of Cerebral Cortex*. 15, 1459-1468.
- Sadato, N. Pascual – Leone, A. Grafman, J. Deiber, M. Ibanez, P., Hallett, M. (1998). Neural networks for Braille reading by the blind. *Journal of Brain*. 121, 1213 – 1229.
- Sadato, N. Okada, T. Honda, M., Yonekura, Y. (2002). Critical period for cross-modal plasticity in blind humans: A functional MRI study. *Journal of Neuroimage*. 16, 389-400.
- Uhl, F. Franzen, P. Podreka, I. Steiner, M., Deecke, L. (1993). Increased regional cerebral blood flow in inferior occipital cortex and cerebellum of early blind humans. *Neuroscience lett*. 150, 162 - 4.
- Wilkinson, J.M., Carr, T.H. (1987). Strategic hand use preferences and hemispheric specialization in tactual reading: Impact of the demands of perceptual encoding. *Brain and Language*, 32, 97-123.
- World health organization. (2004). Magnitude and causes of visual impairment. *Fact sheet*. 282. November.
- Wanet – Defalque, M. C. Devolder, A. Metz, R. Michel, C., Dooms, G. (1988). High metabolic activity in the visual cortex of early blind human subjects. *Journal of Brain Research*. 446, 369-73.